

„Lakozzék Sémnek sátraiban”

Tatár György*

Mindaz, amit elmondandó vagyok, egy apró történet kapcsán jutott az eszembe. Azóta is töröm rajta a fejemet. Jó pár évvel ezelőtt, régész barátommal együtt bolyongtunk a jeruzsálemi Izrael Múzeum antik gyűjteményének termeiben. Egy idő után arra lettem figyelmes, hogy lemaradt, és megkövültén áll az egyik üvegtárló előtt, amelybe egy festett görög váza lett elhelyezve. Közelebb lépve ironikusan megkérdeztem tőle, hogy azért van-e úgy megdöbbenve, mert még nem látott ilyesmit. Válaszul megjegyezte, hogy nem a vázát nézi, hanem a mellé tett feliratot. A felirat szövege valahogy így hangzott: „Feketealakos görög váza a perzsa kor elejéről.” Azóta is gyakran szóba jött köztünk, legyen ez is egy alkalom rá.

*

Az Írás tanúsága szerint Noé három fia közül csak kettő viseltetett feltétlen tisztelettel az újra kezdődő emberi nem atyja iránt. Az Özönvíz nyomai még jóformán fel sem száradtak, s a féltucatnyi sátorra való emberiség közt máris kirobban az első konfliktus. A legkisebb fiú, a még meg sem született Kánaán atyja, csúfot úz apja ittasságából. A szöveg nem köti az orrunkra, hogy kitől és hogyan is értesült Noé a történekről. Elég az hozzá, hogy álmából (szó szerint: *mi-jjénó* = *borából*) felriadva megátkozta tiszteletlen fiát, majd áldást mond Istenre és a másik kettőre.¹

Az áldás kulcsmondata Károli fordításában így hangzik: „Terjessze ki Isten Jáfetet, lakozzék Sémnek sátraiban.” Akadnak klasszika-filológusok, akik összefüggést feltételeznek a Bibliában a görögök őseként megjelenő Jáfet neve és az egyik leghatalmasabb titán, Iapetos, Prométheus atyja között. Magát a bibliai mondatot azonban – úgy tűnik – nem annyira Jáfet személyének mitikus rokonsági összefüggései, mint inkább nevének titka izgatja. A hagyományos zsidó fordítások Jáfet határainak kiterjesztéséről, területének bővítéséről, utódja népének, Jávánnak a legtávolabbi szigetekig való elterjedéséről szólnak. A lefordíthatatlan szójáték ugyanis ígéként ragozza Jáfet nevét: *jáfti* = „terjessze ki”, azaz tegye valósággá az itt ígéreteként felfogott személynevet. Tulajdonképpen a szöveg azt kéri Istentől, hogy szintén ragozzon. Csak a teremtő képes ugyanis a valóságot ragozni.

De mit jelent az áldás második fele? „Lakozzék Sémnek sátraiban.” Mindenekelőtt: kicsoda? Bármennyire is kézenfekvőnek látszik, hogy továbbra is Jáfetről van szó, a mondat nyelvileg nem teljesen világos. A Biblia és a Talmud legnagyobb kommentátora, a 11. században élt Rasi számára például olyannyira nem nyilvánvaló, hogy mondatunkhoz érve még csak fel sem veti ezt a lehetőséget. Nyelvileg kifogásolhatatlan módon, nem Jáfetet tekinti a második tagmondat alanyának, hanem Istent, vagyis mondatunkat így olvassa: „Terjessze ki Isten Jáfetet, és lakozzék [ti. Isten] Sémnek sátraiban.” Majd – egy talmudi helyre utalva (*Jóma* 10a) – nyomban meg is indokolja: „Jóllehet Isten kiterjesztette Jáfetet, s a Második Szentély építője Kores (Kyros) volt, aki Jáfet fiai közül való, az ő Lakozása (*sechinató*) mégsem nyugodott abban. Hát hol nyugodott? Az Első Szentélyben, amelyet Salamon épített, aki Sém fiai közül való.”

Bármily meglepő is, bár a Targumokban és a Talmudban vannak előzményei, a nagy kommentátor ezzel az értelmezéssel jóformán egyedül áll a hagyomány egészében.² A *Megillah* traktátus egy helyén (9b), ahol egyébként a *Septuaginta* értékéről és liturgikus használhatóságáról vitatkoznak, a bölcsek egyike Noé áldására hivatkozik: „Jáfet *szavai* legyenek Sém sátraiban”, világítja meg a rejtélyes mondat értelmét. A másik bölcse erre nem minden arrogancia nélkül visszakérdez: „Miért nem Gómer és Magóg?” Ha oldunk valamit kérdésének rémisztő tömörségén, láthatjuk ellenállhatatlan humorát is. A visszakérdezés jelentése nagyjából ez volt: Miért ne lakozzanak mindjárt Gómer *szavai* Magóg sátraiban? A válasz azonban elsimítja az indulatokat, miközben egy újabb szójátékot fakaszt Jáfet nevéből: „Mert meg van írva: »Terjessze ki Isten Jáfetet« – (Jáfet nevét most *Jaffutnak*, „szépség”-nek olvassa) – azaz Jáfet *szépsége* legyen Sém sátraiban.” Amikor a Talmudot kommentálva Rasi ehhez a mondathoz ér, szokott szűkszavúságával csak ennyit jegyez meg: azaz a görög nyelv, mert ez a legszebb nyelv Jáfet fiainak nyelvei közt.

Az 1937-ben Angliában egy kötetben is megjelent Hertz-féle Tóra-kiadás³ is – szövegünket kommentálva – megjegyzi, hogy Jáfet neve „szépség”-et is jelent, de bár hivatkozik az előbb említett *Megillah* traktátusra, nem szűkíti le a kérdést a

* Az esszé időközben megjelent: Tatár György, „Egy gyűrű mind fölött”, Budapest, 2009, 169–173.

görög nyelvre. Ha szabad így kifejezni magunkat, „kiterjeszti” Jáfetet, és „Görögország szépségéről” beszél általában. Magát a szépséget – ami a világkultúrában alighanem valóban görög eredetű – költöztetné Sém sátraiba.

A görög világ mindenekelőtt a szépségben és a halál utáni örök dicsőségben hitt. Elegendő erővel hitt benne ahhoz, hogy mindkettőt meg is kapja. A föld színéről eltűnve hátrahagyták nekünk a szépségről szőtt álmaikat és örök dicsőségüket. Egyik sem fog elmúlni soha, éppen mert időtlen. Másfelől azonban ránk maradt ennek a csodálatos időtlenségnek az a szükségszerű vonása is, amely „Sém sátraitól” a legidegeőbb. A görög szellem időtlensége egyben jövőtlenséget is jelent. Mindaz, ami a görög világ után következik, éppúgy nem az ő világuk jövője, ahogyan az egyes egyének sem jövője a halála utáni hírneve. Ez a jövőtlenség már műveik idealitásában is kifejezést nyer. Minden mítoszuk szükségképpen a múlttól szól, a soha el nem múlóról, az örök jelenüket megelőző örök múlttól. A mítosz legsajátabb sajátossága, hogy amiről beszél, az már mindig is múlt volt. A jelen életének feltétele, hogy múlt előzze meg, de már minden korábbi jelennek is a mítosz volt a múltja. Csak a görögök maguk azok, akik „mindig gyermekek” maradnak,⁴ mítoszaike eleve ősokegként jöttek a világra.

Az antik gyűjtemények vázakepein is ez az örök múlt jelenik meg. Senki sem látott még olyan vázakepet, ami olyasmit ábrázolna, ami még nem történt meg. Olyasmit, ami meg fog történni, de még várni kell rá. A görög világ nem álmodott a jövőről, minden mítosza hátra tekint, sosem a jövőre, mert az időtlen szépség nem ismeri a jövő kiterjedését. Ahogyan a történelemét sem. A mítosz égboltja alatt örökké a kezdetek virágoznak, és hordozzák a jelen gyümölcsét. A jövőnek nincsen görög mítosza. A történetek eleje, vége és közepe egyformán örök. Már a végük is mindig megtörtént. Mindegy, hogy a vázákép festője a történet melyik mozzanatát ábrázolja. Márpedig a világtörténelemnek van egy olyan sajátossága, hogy legalább annyira múlt, mint amennyire még eljövendő.

És itt leselkedik ma a görög csodában gyönyörködőkre a veszedelem. A görög antikvitás, éppen szellemének örök időtlensége folytán, alkalmatlan arra, hogy a szemlélő egyedül a hozzá való viszonyában határozza meg a saját helyét. Ha ugyanis ezt teszi, a görög csodára függesztett tekintet egyedül az örök múltra nyílik fel: költészetük, vázafestészetük, és egyáltalán, egész világuk maga is egy örök múlt mitológiájává lesz. Életük és alkotásaik egy örök jelent tápláló örök múlttá válnak, amelynek folytán úgy viszonyulunk hozzá, mintha magunk is görögök volnánk. Amik pedig nem vagyunk. Mert miközben mi magunk saját történetünk már megtörtént eleje és még eljövőben lévő vége között, azaz a saját történetünk közepén állunk, úgy szemléljük az ő jövőtlen öröklétüket, mint

egy mítosz örök múltját. Sém fiai elbűvölten szállingóznak elő sátraikból, és költöznenek át Jáfet örök lakhelyeire. Márpedig Noé áldása fordítva szól.

Mérsékelhető-e ez a veszély anélkül, hogy a görögök iránti szeretetünk és csodálatunk együtt mérséklődne vele? Vegyük alaposabban szemügyre azt a szituációt, amelyen belül Noé áldása elhangzott. Néhány hónappal vagyunk a bárka megfeneklése után, s a hegy körül, amíg a szem ellát, már száraz a föld. A túlélők előmerészkednek a hajó mélyéből, áldozatot mutatnak be, majd megsodálják az égen ragyogó szivárvány ívét. Ezt követően halljuk, amint Isten elhatározza magában, hogy többé nem pusztítja el a világ életét. Szó szerint: „Mostantól a föld minden napján / vetés és aratás / hideg és meleg / nyár és tél / nappal és éjszaka / nem szünetelnek.”⁵

Amennyiben Isten elhatározását ígéretnek tekintjük, amit a szivárvány szövetsége pecsétel meg, nyomban világossá válik, mi is ennek az ígéretnek a tartalma. A jövőnek mint dimenzióknak nyoma sincs benne. Isten arra tesz visszavonhatatlan ígéretet, hogy most már mindig is lesz jelen. Mostantól minden lesz, egészen ugyanúgy, ahogyan minden van. A jelen az, az örök jelen, amit nem töröl el többé. Ez a jelen, a maga immár örök voltában, egyben örök múlt is, és csupán annyiban jövő, hogy mindig lesz, hiszen mindig volt is. Ez a mítosz időtlen és jövőtlen jelene. Jáfetnek nincsen oka félni az elmúlástól.

A jövő eddig nem létező dimenzióját Noé áldása nyitja fel: „Terjessze ki Isten Jáfetet, lakozzék Sémnek sátraiban.” A halhatatlan szépség és az örök dicsőség megmarad, de immár lesz hol lakoznia. Elfoglalja sátorát a történetben, abban a történetben, amelynek van eleje, vége és közepe. Felnyitja örök szemét a jövőre.

Jegyzetek

- 1 1Móz 9,25-27.
- 2 Az általam megnevezett Biblia-fordítások kivétel nélkül Jáfetet tekintik a második tagmondat alanyának is. Az egyetlen kivételt a Buber–Rosenzweig-féle fordítás jelenti. Követve fordítói alapelvüket, miszerint a felmerülő problémákat mindig a tudományosan elérhető, aktuálisan legmagasabb szinten kell megoldaniuk, ám lehetőleg úgy, hogy a hagyományos kommentárok eközben ne veszítsék el a szöveghez való kapcsolódási pontjaikat, finoman megőrizték a mondat nyelvtani kétértelműségét. Fordításuk így hangzik: „Jaft - / ausdehne / Gott es dem Jafet, / er wohne in den Zelten Schems.” Rasi – ha szándékában áll – az ő fordításukat is kommentálhatja.
- 3 Magyarul: *Mózes öt könyve és a haftárak*, szerk. Dr. Hertz J. H., a brit birodalom főrabbija, Budapest, 1984 (2. kiadás).
- 4 Platón, *Timaios* 22b.
- 5 1Móz 8,22.